

KÖNYVSZEMLE

Michael von Albrecht: *Antike und Neuzeit. Texte und Themen. Band 1: Antike und deutsche Dichtung*. Heidelberg, Universitätsverlag Winter, 2019.

A kötet kilenc tanulmányt tartalmaz, melyek részben valamilyen folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben jelentek meg, részben átdolgozott előadások. A szerző saját szavai szerint a felfedezés örömét szeretné ezekkel a tanulmányokkal közvetíteni, ami annyira üdítővé teszi az antikvitással való foglalkozást. Az olvasó megítélése szerint ez valóban és magas szinten teljesült. Az alábbiakban egyenként bemutatom a kötetben szereplő tanulmányokat.

Goethe und die Antike, dargestellt an seiner Beziehung zu Ovid: Von Albrecht Goethe antikvitáshoz való viszonyát egyetlen szerzővel, Ovidiusszal kapcsolatban vizsgálja azon megfontolásból, hogy Ovidius egész életén át végigkísérte Goethét, a gyermekkori olvasmányoktól kezdve egészen a *Faust* második részéig. Négy szempontot emel ki Goethe Ovidius-recepciója kapcsán, melyek mintegy kijelölik Goethe világmegközelítését. Ezek: 1) A költői önértelmezés, mely a saját Ovidius-kép Herder Ovidius-értékelésével való szembeállításában érhető tetten; 2) A költő és a társadalom – az elválás költészete. Itt Ovidius száműzetés-köteménye, a *Tristia* 1, 3 és Goethe *Itáliai utazásában* leírt, Róma elhagyása fölött érzett fájdalom közötti közös vonásra mutat rá von Albrecht: egyik költő sem passzív módon viszonyult ezekhez az élményekhez, hanem alkotói ihletet nyertek belőle – Ovidius esetében ez a *Tristia* megírása, Goethénél a *Tasso* megalkotása; 3) Költészet és természettudomány. Az átváltozásgondolat Goethe számára természettudományos szempontból is kiaknázható költővé tette Ovidiust: Goethe a növények és állatok átváltozásáról szóló írását a *Metamorphoses* ihlette; 4) Mítosz és történelem. Itt a Philemon és Baucis-mítosz *Faustban* olvasható átértelmezésével foglalkozik a szerző. A teológia helyébe Goethénél az antropológia lép, s ezt a goethei antimítoszt már a modern világ hatalom- és pénzvágya által meghatározott technikai expanzió jellemzi.

Conrad Ferdinand Meyer und die Antike: A tanulmány Meyer múlthoz való viszonyát állítja a középpontba. A költő történeti tudata nem gátló, ellenkezőleg, inspiráló erő; az antikvitás és a reneszánsz eleven szerkezeti elemekké válik Meyer alkotásaiban. A terjedelmes írás több szempontot vet fel: a múlt jelenvalóságát (versértelmezésekkel illusztrálva); Hellas és Róma találkozását (Meyer sokrétű antikvitásélményének áttekin-tésével von Albrecht meggyőzően láttatja, mennyire eleven élmény volt az antikvitás Meyer számára); az antik anyagok felhasználását (ami sosem öncélú Meyernél, ő a történeti anyagot a jelen elevenségével akarja áthatni, alkotó ereje éppen ezért ott nyilvánul meg a legjobban, ahol az adott anyagot önállóan formálja át); az eredetileg epikus anyag lírává való átformálását (például *Metamorphoses*-témák lírikus költeményben való megfogalmazása afféle költői versengésként); történeti témák balladaformában való újraköltését (egyedi példák, például Lucanus *Pharsaliájából* vett részletek elemzé-

sével); antik filozófiai szövegek líraivá tételét (von Albrecht itt Platónra és Plutarchosra mutat rá); az antikvitást mint alapvető háttérret (ezt a szerző Meyer novelláinak és költeményeinek bevonásával vizsgálja). Meyert von Albrecht szerint az antikvitással és a reneszánszsal való szembesülés a valóság mélyebb értelmezéséhez vezetett.

Die Verwandlung bei E. T. A. Hoffmann: Hoffmann meséinek Ovidius meghatározta vonásaira nem fókuszált az irodalomkritika, von Albrecht tanulmánya így fontos ismeretekkel gyarapítja a szakirodalmat. A kiemelten kezelt *Meister Floh* mellett több Hoffmann-műben is kimutatja az átváltozásmotívumot, igazolva azt is, hogy ezek jórészt Ovidius *Metamorphoses*éből eredeztethetők, ami egyúttal arra is bizonyíték, hogy Hoffmann jól ismerte Ovidiust. Az átváltozástörténetek lényegében szerkezetükben és a végkifejletben is szoros kapcsolatot mutatnak Ovidiusszal. Amiben különbséget lehet felfedezni Ovidius és Hoffmann között, az a hoffmanni elbeszélések démonikus alakokkal vagy motívumokkal való kiegészítése, illetve az élettelen babaszereplők beiktatása. A legkifejezőbbben ezt Hoffmann Olimpia-alakjának (az élettelen babából lélektelen, mechanikusan működő, látszólagos élőlény lesz) és Ovidius Pygmalion-történetének (ahol isteni beavatkozásnak köszönhetően lelkesül meg az élettelen szobor) egybevetésével illusztrálja a szerző. A gondolati háttérret illetően szintén párhuzamok fedezhetők fel Ovidius és Hoffmann között. Von Albrecht rámutat, hogy mindkét szerzőnél érvényesül a természetfilozófiai hatás (Pythagoras beszéde a *Metamorphoses* végén, illetve Hoffmann nem allegorikus átváltozástörténetei, melyek a Schelling és G. H. Schubert inspirálta természetfilozófia hatását mutatják. Von Albrecht a hoffmanni történetek Ovidiusszal való hasonlósága mellett új, modern vonásokra is rámutat, melyek kiemelik a *Metamorphoses* és a schellingi-schuberti természetfilozófia hoffmanni szintézisét.

Der verbannte Dichter: Grillparzer, Pusckin und Ovid: E tanulmány lényegi gondolatát abban lehetne összefoglalni, hogy Ovidius száműzetés-költészetének megértésében a költők 150 évvel előbb járnak, mint a filológusok: a Grillparzer- és Puskin-interpretációk így módon hozzájárulnak Ovidius jobb megértéséhez. Von Albrecht a *Metamorphoses* zárósoraiból indul ki, a költői öntudat kifejeződéséből, mely mögött az Augustusszal való szembenállás is felsejlik. Ezt követi Grillparzer és Puskin azonos című (*Ovidius*hoz) költeményeinek elemzése s az ebből levonható konklúzió: Ovidius-hoz hasonlóan mindkét modern költő hisz a költői hivatás és a művészet szentségében, saját sorsukat is a száműzött Ovidius sorsának tükröződésképpen értelmezik.

Poesie und Rhetorik (Paul Gerhardt, Voltaire, Shakespeare, Brecht, Lucan): E tanulmányban a szerző a retorikát és a költészetet gyümölcsöző polaritásként vizsgálja (ellentétben például Verlaine vagy Croce meggyőződésével). Áttekinti a görög és római felfogást a retorika szükségességéről, a retorikus elemek irodalmi művekben való megjelenését, sőt, azoktól való elválaszthatatlanságát, ami még az oktatásban is megjelent, hiszen a retorikai képzéshez hozzátartozott a költői művekkel való megismerkedés is. Ez a helyzet a XVIII. századtól fogva változott meg, amikor az individuum került a középpontba, s elvetették a retorika eszköztárát. Ebből a helyzetfelmérésből kiindulva vizsgálja von Albrecht a három fő műnem (líra, dráma epika) és a retorika összefüggéseit, jól megválasztott költői példák elemzésével, műfaj történeti párhuzamok felmutatásával

s annak a következtetésnek a levonásával, hogy a költészet nem mondhat le a retorikai eszköztárról.

Hölderlins Friedensfeier und Horaz: E tanulmány tárgyát csak 1954 óta ismerjük teljes formájában. A himnusz előtt rövid előszó áll, melynek Horatius c. 3,1-el való kapcsolatára von Albrecht mutat rá elsőként e tanulmányában. A himnusz bizonyos motívumainak más római ódákkal is vannak kimutatható párhuzamai, a szerző ezekre is felhívja a figyelmet. Minthogy a vizsgált költeményt a hölderlini himnuszciklus centrális darabjának lehet tekinteni, ez valószínűsíti, hogy Hölderlin az imitatio és aemulatio jegyében viszonyult Horatius római ódáihoz.

Rilkes fünfte Duinische Elegie. Transfiguration des Raumes: A szerző a tér problematikájából a szőnyegmotívumot kiemelve értelmezi az 5. duinói elégiát, motivikailag izgalmas és tág kontextusba helyezve a kérdést: Aischylostól Tyutsevigg, Euripidéstől Apollónios Rhodioson át Traklig szemügyre véve a szőnyegszimbolikát, természetesen egyéb Rilke-párhuzamokat is bevonva. A duinói elégia „kimondhatatlan” szőnyege, noha a hozzá kapcsolódó akrobatikus mutatóanyagok földi képeket idéznek, egy másik dimenzióhoz tartozik, hely nélküli (u-topikus), csak rákérdéssel és reménnyel lehet megközelíteni, s amit megközelítünk, az a költő által alkotott új valóság.

Christoph Ransmayr und Ovid: Az utolsó világ című regénnyel való foglalkozás von Albrecht szerint kettős haszonnal jár: közvetlen vagy közvetett módon az ovidiusi mű, a *Metamorphoses* fontos aspektusait világítja meg, másfelől hozzásegít az író és a befogadó szellemi álláspontjának meghatározásához. Von Albrecht először a regény szerkezetét, témaválasztását, az egységet teremtő elemeket vizsgálja meg, egybevetve a *Metamorphosesszel*, majd az ovidiusi tematika alkalmazását, szól a színekről és a stílusalakzatokról, Ransmayr képi világáról, kiemelten elemez néhány szereplőt az ovidiusiakkal párhuzamba állítva, az uralkodóhoz való viszonyt (itt rámutatva a költő és a regényíró közti különbségre), a mű „egzisztenciájának” kérdését, a modern mítoszalkotást, a száműzetés értelmezését (a regényíró szerint Ovidius ekkor nyerte vissza szabadságát), és mindkét alkotó saját művéhez való hozzáállását. Ebben az utóbbi összevetésben von Albrecht Ransmayrt reflektívebbnek, magába fordulóbbnak tartja.

Durs Grünbein: Nach den Satiren: Grünbeint az antikvitás nem mint múlt, hanem mint az egyéni világszemlélet tárgya érdekli. A *Nach den Satiren* című ciklusában az antik szatíra utáni időben helyezi el magát, illetve verseit, másrészt mintegy visszamenőleg szellemileg át akarja hatni az öröklött anyagot. Grünbein számára az antik motívumok bevonása nem az antikvitás „mechanikus” újraélesztését szolgálja, hanem az antikvitás tükrében való önfelismerést. Von Albrecht a grünbeini életmű motívumait és más műfajait is megvizsgálja, kiemelve a költő hozzáállásának intellektuális és felszabadító jellegét (Grünbeinnél nincsenek korlátok, nincs merev moralizálás). Von Albrecht értelmezésében az egyik legjelentősebb kortárs költőnek tartott Grünbein saját költészetével időben visszafelé ver hidat nagy szerzők, különböző tudományok, a szubjektum és objektum között, s ez az antikvitással való szembesülésben hozzásegíti a költőt az identitás illúziómentes megtalálásához.

Mind a kilenc tanulmány más-más módon és megközelítésben foglalkozik az antikvítás recepciójával. Még a kisebb terjedelműek is tág kulturális horizontot vázolnak fel; hol rövidre fogott eszmetörténetet, hol irodalomtörténetet, hol műfaj történetet kapunk szervesen hozzáépítve a taglalt kérdéskörhöz; minuciózus, ragyogó elemzéseket, tele telepítve felvillantott, további kutatásokra ösztönző ötletekkel. A vezérgondolat, ami végigvonul minden íráson, a következő: az újkori költők, írók antikvításrepciójának tanulmányozása nem csupán a modern költőnek, hanem a recepció tárgyát képező szerzőnek is jobb megismeréséhez és új felismerésekhez vezethet, a recipiens számára pedig módot ad az önreflexióra az antikvítás tükrében; s ugyanezt a szubjektum helyett az objektum felől közelítve módot ad az adott költő önreflexiója minéműségének megfigyelésére, az antik örökség eleven anyagként való kezelésére és az ezt felhasználó szubjektum akár olvasottságtól, akár világlátástól függő önértelmezésére. Gazdagító olvasmány.

TAR IBOLYA
SZTE BTK Klasszika-filológia és Neolatin Tanszék
taribolya@gmail.com